

Reproductie van ongelijkheid als gevolg van de verdeling en opbrengsten van sociaal kapitaal?

Beate Volker, Gerald Mollenhorst & Henk Flap

Volgens de sociaalkapitaaltheorie zijn mensen die via hun persoonlijke netwerk toegang hebben tot veel hulpbronnen beter in staat hun doelen te bereiken. Wie meer sociaal kapitaal ter beschikking heeft, bereikt meer op uiteenlopende terreinen van het leven, waaronder werk en welzijn. Op basis van deze theorie kunnen we bovendien een reproductie van ongelijkheid verwachten als gevolg van de toegang tot en de accumulatie en het gebruik van sociaal kapitaal. In deze bijdrage onderwerpen we deze voorspelling aan een empirische toetsing. Is er sprake van een reproductie van ongelijkheid in Nederland als gevolg van de verdeling en opbrengsten van sociaal kapitaal?

Trefwoorden: sociaal kapitaal, sociale ongelijkheid, hulpbronnen, netwerken

Introductie

De vele wetenschappelijke studies naar sociaal kapitaal die gedurende de afgelopen decennia zijn verschenen, laten zien dat het onderzoeksprogramma met betrekking tot sociaal kapitaal floreert (zie Flap en Volker 2013 voor een beschrijving van dit programma). De sociaalkapitaaltheorie kent twee voorlopers: enerzijds de rationelekeuzetheorie en anderzijds de neo-weberiaanse stratificatietheorie (zie bijv. Coleman 1990 en Bourdieu 1981). Beide gaan ervan uit dat mensen met meer hulpbronnen beter in staat zijn hun doelen te bereiken. Sociaal kapitaal wordt daarbij gezien als de hulpbronnen waartoe iemand toegang heeft via zijn of haar sociale netwerk. De theorie veronderstelt dat sociaal kapitaal een directe (en letterlijke) invloed heeft op de levenskansen van mensen. Tot op heden richten de meeste studies zich op opbrengsten van sociaal kapitaal: de voordelen die je hebt als gevolg van de toegang tot en het gebruikmaken van sociale contacten. De waarde van deze relaties is aangetoond voor verschillende levensdomeinen, waaronder het vinden van een baan (De Graaf en Flap 1988), het vinden van een huis (DiMaggio en Louch 1998; Röper, Volker en Flap 2009) en gezondheid en levensverwachting (Berkman en Syme 1979; Mohnen et al. 2014). Niet veel studies besteden expliciet aandacht aan het ontstaan en de resulterende verdeling van sociaal kapitaal. Nog minder studies richten zich zowel op de verdeling als op de opbrengsten van sociaal kapitaal (zie Flap en Volker 2004 voor een overzicht van separate onderzoeken naar beide issues). Nochtans, de schoonheid van het onderzoeksprogramma en de aantrekkelijkheid van de sociaalkapitaaltheorie is dat het concrete en betekenisvolle uitspraken genereert over de condities waaronder sociale netwerken ontstaan of gevormd worden, alsmede uitspraken over de opbrengsten van deze sociale netwerken. Daarnaast is het plausibel om zowel de determi-

nanten als de opbrengsten samen te bestuderen omdat hierdoor direct inzichtelijk gemaakt kan worden welke vorm van sociaal kapitaal onder welke condities ontstaat en tot welke opbrengsten dat vervolgens leidt.

Een mogelijke oorzaak voor het nagenoeg ontbreken van studies die zowel ingaan op de determinanten als op de opbrengsten van sociaal kapitaal ligt mogelijk in de breedheid van het concept. Aangenomen en aangetoond is dat sociaal kapitaal veelomvattende opbrengsten heeft voor het leven van individuen – dit is een erg breed uitgangspunt en laat erg veel verschillende afbakeningen toe. Een ander mogelijk obstakel voor het samenbrengen van de determinanten en de opbrengsten van sociaal kapitaal is de verscheidenheid aan meetinstrumenten en onderzoeksmethoden. Hoewel er aanzienlijke vooruitgang is geboekt in het meten van sociaal kapitaal (zie bijv. Van der Gaag 2005), blijft het vergelijken van studies problematisch als gevolg van verschillen in steekproeftrekking, meetinstrumenten en analysemethoden. De wellicht belangrijkste reden is het gebrek aan longitudinale gegevens die het vaststellen van de volgorde van causale verbanden mogelijk maken. Bestaand onderzoek naar sociaal kapitaal is meestal cross-sectioneel en het is niet mogelijk aan te tonen dat hetgeen als opbrengst van sociaal kapitaal wordt gezien ook daadwerkelijk een opbrengst is van sociaal kapitaal. Het is immers ook mogelijk dat sociaal kapitaal een opbrengst is van het beschikken over een goede maatschappelijke positie of andere hulpbronnen. Dergelijke processen kunnen het best worden bestudeerd indien de determinanten van sociaal kapitaal en de opbrengsten of gevolgen van sociaal kapitaal in eenzelfde studie worden gecombineerd. Ideaal hiervoor is een design met meerdere meetmomenten en identieke meetinstrumenten.

Theoretisch kader: sociaal kapitaal en sociale ongelijkheid

De hoeveelheid literatuur over sociaal kapitaal is gedurende de afgelopen decennia enorm gegroeid en neemt nog steeds toe. Dit is niet alleen vanwege het nut van deze theorie, maar ook vanwege de breedheid en soms vaagheid van het concept 'sociaal kapitaal'. De theorievorming rond sociaal kapitaal van individuen benadrukt dat sociaal kapitaal een vermenigvuldiging is van het aantal relaties dat iemand heeft met andere individuen, de hulpbronnen die zijn ingebed in iemands netwerk en de bereidheid van deze anderen om hulp te bieden (Flap en Volker 2013). De hoofdgedachte is dat individuen met meer sociaal kapitaal beter in staat zijn om hun doelen te bereiken.

De harde kern van het onderzoeksprogramma met betrekking tot sociaal kapitaal (zie Lakatos 1970) bestaat uit twee proposities. Ten eerste de hulpbronnenhypothese: mensen met meer en hoogwaardiger sociaal kapitaal zijn beter in staat hun doelen te bereiken. Ten tweede de investeringshypothese: mensen investeren in sociaal kapitaal al naar gelang de verwachte waarde van toekomstige hulp. De combinatie van beide hypothesen leidt tot de voorspelling van reproductieprocessen, aldus Flap en Volker (2013: 230):

‘Combining the investment hypothesis – the more economic, symbolic, and political resources someone has, the more social capital he can produce – and the social resources hypothesis – the more social capital someone has, the better s/he can achieve his goals – leads one to expect a reproduction or even an accumulation of social inequality.’

Mensen die al veel sociale hulpbronnen hebben, zijn dus beter in staat nog meer hulpbronnen te verkrijgen. Deze vorm van intragenerationele reproductie ligt wellicht voor de hand. Intergenerationeel zal er echter ook reproductie van ongelijkheid optreden indien het hebben van welgestelde ouders een belangrijke hulpbron en daarmee een belangrijke vorm van sociaal kapitaal is. Ongelijkheid in sociaal kapitaal zal hierdoor intragenerationeel en intergenerationeel accumuleren en worden gereproduceerd.

Waar de hulpbronnenhypothese iets zegt over de opbrengsten of gevolgen van het hebben en gebruiken van sociaal kapitaal, kunnen aan de hand van de algemene investeringshypothese meer specifieke hypothesen worden geformuleerd ten aanzien van de condities waaronder sociaal kapitaal ontstaat of opgebouwd kan worden. Zo is te verwachten dat mensen met veel hulpbronnen (economisch, sociaal of anderszins), oftewel mensen die hoog op de maatschappelijke ladder staan, erg gewild zijn als netwerkleiden omdat zij vaak het meest instrumenteel en nuttig zullen zijn bij de verwezenlijking van doelen. Individuen die zelf al tot de hogere sociale klasse behoren, zullen waarschijnlijk relaties aangaan met soortgelijke anderen, aangezien er geen nog hogergeplaatste anderen beschikbaar zijn die toegang verschaffen tot nog hogere posities en hulpbronnen. Als gevolg hiervan zullen individuen die tot een lagere sociale klasse behoren zich tevreden moeten stellen met hoofdzakelijk contacten die ook tot hun eigen sociale klasse behoren. Merk op dat de voorkeur voor relaties met soortgelijken, bijvoorbeeld omdat het gemakkelijker is om sociale contacten te onderhouden met soortgelijke of gelijkgestemde anderen, tot dezelfde uitkomst leidt, namelijk sociaal gelijken die met elkaar omgaan. Het idee dat individuen relaties en netwerken vormen die in de toekomst van waarde zullen zijn, leidt hierdoor tot de verwachting dat er sociale sluiting zal plaatsvinden binnen de verschillende sociale lagen in de samenleving. Voor beslissingen aangaande sociale relaties geldt evenals voor veel andere beslissingen dat mensen altijd de verwachte toekomstige opbrengsten zullen verdisconteren. Hoe sneller de waarde van een investering moet worden afgeschreven, des te lager de verwachte waarde van toekomstige hulp wordt. De betekenis van dit idee wordt weergegeven door te spreken van de *shadow of the future*. Voorbeelden van dit effect zijn dat een hogere mobiliteit het ontstaan van sociale bindingen remt en dat huiseigenaren doorgaans meer relaties met burens onderhouden dan mensen die hun huis huren. Ook het behouden van relaties brengt kosten met zich mee en de alternatieven voor een specifieke relatie doen ertoe. De verschillende elementen die ertoe doen bij de beslissing om al dan niet in een bepaalde relatie te investeren worden exemplarisch duidelijk gemaakt in onderzoek naar de vraag waarom vrouwen soms toch in een relatie blijven waarin ze worden misbruikt (Rusbult en Martz 1995).

Hoewel de zojuist genoemde redeneringen mede zijn gebaseerd op de assumptie van het belang van en de preferentie voor specifieke anderen, moeten we in dit kader de aanbodkant van sociale contacten niet buiten beschouwing laten. Persoonlijke netwerken – en daarmee ook individueel sociaal kapitaal – worden beïnvloed door de mogelijkheden die een individu heeft voor het ontmoeten van specifieke anderen met specifieke hulpbronnen. De sociale compositie van de sociale contexten waarin een individu werkt, woont, haar/zijn vrije tijd doorbrengt, et cetera, heeft een substantiële invloed op het resulterende persoonlijke netwerk. Omdat dergelijke contexten vaak een homogene sociale samenstelling kennen, wordt de kans op relaties met soortgelijke anderen aanzienlijk vergroot (zie o.a. Marsden 1990, McPherson en Smith-Lovin 1987; Mollenhorst, Volker en Flap 2008a en 2008b). Dit impliceert ook dat beide benaderingen, dus de vraag- en aanbodkant, aanleiding geven tot de verwachting dat sociaal kapitaal de verschillende vormen van sociale ongelijkheid eerder zal consolideren dan afzwakken.

Een voor de hand liggende hypothese luidt dat individuen in de hogere sociale lagen (hoogopgeleiden en mensen met een hogere sociaaleconomische achtergrond) meer sociaal kapitaal ter beschikking hebben en bovendien meer en waardevollere opbrengsten ontvangen dan individuen in de lagere sociale lagen van de samenleving. Daarnaast zullen individuen die meer gelegenheid hebben om anderen tegen te komen meer sociaal kapitaal opbouwen: zij kunnen immers uit een groter aanbod van mogelijke netwerkleden kiezen en op basis van de theorie verwachten we dat ze dan relatief meer sociaal kapitaal vormen. Tevens verwachten we dat sommige groepen door de sociale positie die ze innemen beter in staat zijn om sociaal kapitaal op te bouwen: zo zullen waarschijnlijk in de meeste samenlevingen mannen en mensen behorend tot de etnische meerderheid in een land meer sociaal kapitaal hebben. Uit de netwerkliteratuur (zie bijv. Van der Poel 1993: 76-84) weten we dat netwerken in omvang afnemen naarmate men ouder wordt. Voor sociaal kapitaal hoeft dat niet het geval te zijn: hoe ouder iemand is, des te meer mensen hij/zij heeft ontmoet. Ondanks minder frequent contact is het toch vaak mogelijk een relatie te mobiliseren indien dat nodig is. We verwachten daarom dat leeftijd eerder positief samengaat met sociaal kapitaal, ook al ligt een kromlijng verband meer voor de hand dan een lineair verband (vgl. McDonald en Mair 2010). Wat betreft de plek waar iemand woont zijn er verschillende argumenten mogelijk: aan de ene kant komen stedelingen meer verschillende anderen tegen en kunnen zij daarom beter hun netwerkleden selecteren. Aan de andere kant biedt een plattelandscontext misschien een betere kans om daadwerkelijk hulpbronnen op te bouwen, juist omdat men vaker dezelfde mensen tegenkomt waardoor eerder een relatie ontstaat (Feld 1984).

Wat betreft de opbrengsten van sociaal kapitaal is de theoretische redenering vrij direct: hoe meer sociaal kapitaal, des te beter het inkomen, des te eerder men een leidinggevende positie zal hebben, des te tevredener men zal zijn en des te gezonder men zich zal voelen. Wel kunnen we beredeneren dat verschillende typen sociaal kapitaal van belang zullen zijn voor specifieke opbrengsten. Zo zal voor het vinden van een hogere of leidinggevende functie de hoogte van de beroepen (in termen van beroepsprestige) waartoe een individu toegang heeft waarschijnlijk relevanter zijn dan het totaal of de variatie aan contacten die hij of zij heeft.

We kijken hierbij naar het hebben van een leidinggevende functie om onze resultaten te kunnen vergelijken met die van Cross en Lin (2008), Lin, Ao en Song (2009) en Chen (2009). Op tevredenheid met de financiële situatie heeft de variatie aan contacten in het netwerk waarschijnlijk meer invloed, aangezien men dan anderen kent die meer of minder verdienen. We verwachten dat een soortgelijk argument opgaat voor subjectieve gezondheid.

Kortom, in deze bijdrage geven we antwoord op de vraag of de verwachting die uit het onderzoeksprogramma met betrekking tot sociaal kapitaal volgt klopt: Is het waar dat een ongelijke verdeling van levenskansen zich intragenerationeel en intergenerationeel voortzet als gevolg van verschillen in toegang en gebruik van sociaal kapitaal?

Eerdere studies

Ondanks het grote aantal onderzoeken is (ons) slechts een viertal studies bekend waarin reproductie van ongelijkheid via verwerving en inzet van sociaal kapitaal wordt bestudeerd. Dit betreft de studies van Behtoui (2007), Cross en Lin (2008), Lin, Ao en Song (2009) en Chen (2009).

Behtoui (2007) vindt in zijn onderzoek in het Zweedse Malmö dat enerzijds werkervaring, een hogere opleiding, actief lidmaatschap van verenigingen en het hebben van een partner leiden tot meer sociaal kapitaal, terwijl migranten minder sociaal kapitaal hebben. Anderzijds blijken zowel menselijk kapitaal als sociaal kapitaal bevorderlijk te zijn voor een hoger inkomen en te leiden tot een beter passende baan. Behtoui gebruikt cross-sectionele gegevens voor zijn analyse en besteedt geen aandacht aan mogelijke omgekeerde causale volgordes.

Cross en Lin (2008) baseren hun conclusies op een telefonische, nationaal representatieve survey in de Verenigde Staten. Sociaal kapitaal wordt door hen twee keer gemeten. De eerste meting betreft de contacten die de respondenten vóór hun huidige baan hadden en de tweede meting betreft de contacten in hun huidige baan. Ook deze onderzoeksopzet is cross-sectioneel. Uit deze studie blijkt dat Afro-Amerikanen en Chicano's minder sociaal kapitaal hebben dan blanken. Sekse en leeftijd hebben in deze studie geen effect op sociaal kapitaal. Daarnaast blijkt dat sociaal kapitaal van invloed is op de huidige beroepsstatus, een leidinggevende positie en inkomen.

In hun onderzoek in China en Taiwan meten Lin, Ao en Song (2009) en Chen (2009) sociaal kapitaal ook twee keer aan de hand van de *position generator*. De eerste keer refereren ze naar de tijd vóór de huidige baan van de respondent en de tweede keer naar de huidige baan van de respondent. De onderzoekers richten zich op werk omdat ze argumenteren dat ongelijkheid vooral op de arbeidsmarkt zichtbaar gereproduceerd wordt. Door de gehanteerde onderzoeksopzet proberen ze causaliteitsproblemen te minimaliseren. Hoewel de arbeidsmarkt vermoedelijk de belangrijkste arena is waarin zich de genoemde reproductieprocessen kunnen afspelen, is dit niet de enige manier waarop sociaal kapitaal een dergelijk effect heeft op ongelijke levenskansen. Sociaal kapitaal kan bijvoorbeeld ook tot een betere opleiding leiden met de daaraan verbonden toegenomen levenskansen.

Nog een andere wijze van reproductie van ongelijkheid is dat betere levenskansen worden bewaakt door een huwelijk met een maatschappelijk hooggeplaatste partner. Zowel Lin et al. (2009) als Chen (2009) vinden dat zowel menselijk kapitaal als sociaal kapitaal tot een hoger inkomen leiden. Natuurlijk zijn er contextuele verschillen aan te wijzen. Zo vinden de auteurs een aanzienlijke invloed van politiek kapitaal in China; contacten die ze 'politiek sociaal kapitaal' noemen (Lin et al. 2009). Daarnaast leidt in China (niet in Taiwan) het leven in een stedelijke omgeving tot een betere toegang tot sociaal kapitaal (Lin et al. 2009).

Dit eerdere onderzoek geeft inzicht in de factoren waarmee rekening gehouden moet worden bij het analyseren van de opbrengsten van sociaal kapitaal. Allereerst blijkt dat menselijk kapitaal effect heeft op sociaal kapitaal (Coleman 1988). Mensen komen tijdens hun opleiding allerlei mensen tegen die sociaal kapitaal voor hen kunnen bieden. Ook ontwikkelen zij veelal hun sociale vaardigheden op school; vaardigheden die hun later meer sociaal kapitaal kunnen opleveren. Vermoedelijk bevordert sociaal kapitaal eveneens het verkrijgen van menselijk kapitaal, althans zo speculeert Bourdieu (1981). Samenvattend verwachten we dat de volgende kenmerken en condities een gunstig effect hebben op de vorming en daarmee ook van invloed zijn op de verdeling van sociaal kapitaal:

- Vrijwillige verenigingen vormen voor de hand liggende contexten waar men verschillende typen mensen ontmoet.
- In meer traditionele landen hebben mannen gewoonlijk meer prestige dan vrouwen en ook meer sociaal kapitaal. Zo hebben in China mannen meer sociaal kapitaal dan vrouwen, terwijl zo'n verschil in het moderne Taiwan niet wordt waargenomen. Voor Nederland verwachten wij daarom maar een klein verschil tussen mannen en vrouwen.
- Oudere mensen hebben vermoedelijk meer sociaal kapitaal, bijvoorbeeld doordat ze gedurende hun leven meer mensen hebben leren kennen. In contrast met bevindingen van netwerkonderzoek (zie bijv. Marsden 1987), waar getoond wordt dat ouderen eerder kleinere netwerken hebben, verwachten we dus een toename van sociaal kapitaal gedurende iemands leven.
- Het hebben van een partner levert diverse vormen van sociaal kapitaal op; een partner is zelf een sociale hulpbron en door een partner krijgt iemand ook veel nieuwe contacten.
- Behoren tot de etnische meerderheid in een land is veelal bevorderlijk voor het verkrijgen van sociaal kapitaal. Zo worden migranten vaak gehinderd in het opbouwen van sociaal kapitaal doordat ze de taal van de meerderheid niet (goed) beheersen.
- Urbane en plattelandsgebieden verschillen in de variatie aan mensen die men tegenkomt. In stedelijke gebieden komt men onder andere meer hoogopgeleiden tegen en mensen met bestuurlijke posities.

Naast deze factoren achten we iemands sociaaleconomische achtergrond ook van belang. Een aantal studies hebben laten zien dat het beroepsprestige van vaders van invloed is op het sociaal kapitaal van hun nakomelingen (voorbeelden zijn Lin en Dumin 1986, en Moerbeek en Flap 2008). Het mechanisme hierachter is vermoedelijk tweeledig. Ouders dragen hun eigen hulpbronnen over aan hun kinde-

ren (dat geldt ook voor andere soorten kapitaal). Daarnaast komen kinderen in aanraking met de sociale contacten van hun ouders – ze ontmoeten andere mensen die potentieel hulp kunnen bieden via hun ouders.

Data en meetinstrumenten

Data

De dataverzameling voor deze studie werd gestart in 2000 in het kader van het onderzoeksprogramma *Creation and Returns to Social Capital*. De eerste wave van deze dataverzameling, getiteld *Survey on the Social Networks of the Dutch (SSND)*, bevat informatie van 1007 individuen in de leeftijd van 18 tot 65 jaar en representeert de Nederlandse volwassen bevolking. In 2007-2008 werd een tweede interview afgenomen bij zoveel mogelijk dezelfde respondenten. Van 850 van de 1007 oorspronkelijke respondenten slaagden we erin na ruim zeven jaar de juiste adresgegevens te achterhalen en 604 (71 procent) van hen waren bereid opnieuw deel te nemen aan ons onderzoek.

Omdat een belangrijk deel van onze onderzoeksprojecten gericht is op persoonlijke relaties en sociaal kapitaal tussen burens en binnen woonbuurten, is de steekproef in feite een buurtensteekproef. De gehanteerde procedure voor steekproeftrekking was dan ook als volgt: uit alle Nederlandse gemeentes werden er veertig random geselecteerd, waarbij wel rekening gehouden werd met voldoende spreiding over Nederland en verschillen in urbanisatiegraad. Dit leidde tot een representatieve afspiegeling van gemeentes over heel Nederland en met uiteenlopende maten van verstedelijking. Binnen elk van deze gemeentes werden aan de hand van postcodes random vier buurten geselecteerd. Ten slotte werden binnen elke buurt twee substeekproeven van twaalf, respectievelijk dertien adressen getrokken, waarmee getracht werd ongeveer acht respondenten per buurt te verkrijgen. In het ene deel van de steekproef werden alleen werkzame individuen geïnterviewd terwijl in het andere deel van de steekproef elk individu tussen 18 en 65 jaar kon worden geïnterviewd. Deze tweeledige steekproef werd gehanteerd om een oververtegenwoordiging van de werkzame bevolking in de dataverzameling te verkrijgen. Het responspercentage voor beide steekproeven samen was 40,5 procent. Van alle respondenten in de uiteindelijke dataset verrichtten 758 betaald werk.

Uit een vergelijking van onze data met gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek met betrekking tot uiteenlopende sociaaldemografische kenmerken van de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder is gebleken dat in onze dataset gehuwden, hogeropgeleiden en mannen in beperkte mate oververtegenwoordigd zijn. Van der Gaag (2005) construeerde wegingsindicatoren waarmee gecontroleerd kan worden voor de kenmerken waarin de respondenten afwijken van de Nederlandse bevolking. Hij vond echter geen noemenswaardige (netwerk)verschillen in analyses met de gewogen en ongewogen data. We beschouwen onze substeekproef voor de werkzame respondenten daarom als representatief voor de Nederlandse actieve beroepsbevolking. Ten slotte laat een vergelijking tussen de beide waves zien dat er geen sprake is van selectieve uitval. Wel controleren we in

de verschillende regressiemodellen voor de genoemde relevante individuele kenmerken.

Meetinstrumenten

Sociaal kapitaal meten we aan de hand van zogenoemde *position generator*-items (Lin en Dumin 1986, Lin, Fu en Hsung 2001; Van der Gaag, Sniijders en Flap 2008). Dit instrument werd geïntroduceerd in 1986 (op.cit.) en is een rechtstreekse meting van sociaal kapitaal dat gemobiliseerd kan worden door individuen. Gemeten wordt de toegang tot sociaal kapitaal, niet het feitelijk gebruik ervan. In tegenstelling tot andere metingen, zoals de *name generator*-methode, abstraheert dit instrument van de concrete doelen van individuen en richt het zich uitsluitend op mogelijke mobilisatie. Tevens gaat het bij de *position generator* niet om een bepaald type hulpbron – zoals bij de *name generator* of de *resource generator* (bijv. het helpen met klussen of het geven van advies) – maar alleen om toegang tot personen in bepaalde posities die mogelijkwijs van belang kunnen zijn, voor welke probleemsituatie dan ook. Het instrument veronderstelt hiermee dat sociaal kapitaal hoofdzakelijk gevormd wordt uit de sociale posities die men kan bereiken via het sociale netwerk. Deze relatief ‘kale’ meting van sociaal kapitaal is inmiddels vaak gebruikt.¹

Elke respondent werd de volgende vraag voorgelegd: *‘Ik heb hier een lijst met verschillende beroepen en functies waarin iemand werkzaam kan zijn. Heeft iemand van uw familie zo’n beroep? Of iemand van uw vrienden? Zijn er kennissen van u die in een van deze beroepen werken? Met ‘kennis’ bedoel ik niet de verkoper die u af en toe bij uw boodschappen tegenkomt, maar iemand wiens naam u kent en met wie u een kort praatje zou (kunnen) maken als u hem/haar op straat tegenkomt’*. Deze vraag werd herhaald voor een dertigtal beroepen, variërend van beroepen met een laag beroepsprestige tot beroepen met een hoog beroepsprestige (zie tabel 1). Vervolgens hebben we de verschillende beroepen voorzien van prestigescores door ze te coderen aan de hand van de *International Standard Classification of Occupations (ISCO)*, zoals opgesteld door Ganzeboom en Treiman (1996). Ten slotte genereerden we hieruit een drietal indicatoren voor sociaal kapitaal:

- 1 Omvang: het aantal genoemde beroepen waar een respondent toegang toe heeft.
- 2 Hoogste toegang: de hoogste beroepsprestigescore onder de beroepen waar een respondent toegang toe heeft.
- 3 Bereik: het verschil tussen de hoogste en de laagste beroepsprestigescore onder de beroepen waar een respondent toegang toe heeft.

De sterkte van de relaties die toegang geven tot de verschillende posities is gemeten door te kijken naar het type relatie, waarbij familierelaties als de relatief sterkste relaties worden gezien, gevolgd door vriendschapsrelaties en ten slotte de relaties met kennissen. Tabel 1 geeft de percentages weer voor toegang tot verschillende posities via familie, vrienden en kennissen. In onze latere modellen

1 Zie de website van M. van der Gaag waar meer dan veertig studies worden genoemd die de positiegenerator hanteren: gaag.home.xs4all.nl/work/.

waarmee we de drie bovengenoemde indicatoren voor sociaal kapitaal analyseren, zijn de bindingen met familieleden, vrienden en kennissen samengenomen.

Afhankelijke variabelen

Inkomen (als eerste indicator voor sociaaleconomische ongelijkheid) is gebaseerd op de vraag naar het netto inkomen per maand van de respondent, gemeten in zestien categorieën, oplopend van €250 of minder tot €4.500 of meer.

Leidinggeven (als tweede indicator voor sociaaleconomische ongelijkheid) betreft het hebben van een leidinggevende functie, welke gemeten is als dichotome variabele (0 = nee; 1 = ja).

Tevredenheid met financiële situatie meten we aan de hand van de vraag: 'Hoe tevreden bent u met uw financiële situatie?'. Hierbij kon gekozen worden uit zeven antwoordmogelijkheden, oplopend van 'heel ontevreden' tot 'helemaal tevreden'.

Subjectieve gezondheid meten we aan de hand van de vraag: 'Hoe is in het algemeen uw gezondheid?'. Hierbij kon gekozen worden uit zeven antwoordmogelijkheden, oplopend van 'heel slecht' tot 'heel goed'.

Onafhankelijke variabelen

Menselijk kapitaal meten we aan hand van het hoogst bereikte opleidingsniveau, in volgorde: basisschool, lagere beroepsschool (lbo), lagere middelbare school (vmbo/mavo), algemene middelbare school (havo), voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (vwo, atheneum, gymnasium), middelbare beroepsopleiding (mbo), hogere beroepsopleiding (hbo), universiteit (WO). In aanvullende analyses (niet weergegeven) hebben we tevens gekeken naar het hebben van een betaalde baan; het hebben van een zogenoemde 'witteboorden'-functie en het aantal jaren waarin iemand werkzaam is in haar of zijn huidige functie. Toevoeging van deze variabelen had geen effecten op de resultaten.

Sociaaleconomische achtergrond meten we aan de hand van de vraag naar het beroep van haar of zijn vader op het moment dat de respondent 13 jaar oud was. Deze beroepen zijn aan de hand van de eerdergenoemde ISCO gecodeerd en omgezet naar prestigescores.

Deelname aan verenigingen betreft een meting van ontmoetingsgelegenheden of sociale contexten. In de vragenlijst van de SSND is gevraagd naar lidmaatschap van een tiental soorten vrijwillige verenigingen, aangevuld met een open vraag. Voor onderhavige analyses volstaan we met een dichotome variabele die indiceert of iemand lid is van een of meerdere van dergelijke verenigingen of niet. Lidmaatschap van een kerk is hier niet in meegenomen, omdat dit in de literatuur doorgaans als een ander type lidmaatschap wordt gezien. In aanvullende analyses (niet weergegeven) vonden we geen duidelijke invloed van het aantal lidmaatschappen. De leeftijd van de respondenten is gemeten in jaren. In de analyses onderzoeken we ook telkens de mogelijkheid van een kromlijng leeftijdseffect.

Urbanisatiegraad meten we door te kijken naar het aantal adressen per vierkante kilometer. De in deze studie gehanteerde categorieën zijn: 1 = minder dan 1.000 adressen per km²; 2 = tussen 1.000 en 1.500 adressen per km²; 3 = meer dan 1.500 adressen per km². Voor geslacht en geboorteland gebruiken we dichotome variabelen, waarbij geldt: 0 = vrouw en 1 = man; respectievelijk 0 = niet in Neder-

land geboren en 1 = in Nederland geboren. Gehuwd/samenwonend is een dummyvariabele (0/1).

We merken op dat de waarden voor de afhankelijke variabelen telkens afkomstig zijn uit de tweede wave van de dataverzameling (2007/2008), terwijl de waarden voor de onafhankelijke en controlevariabelen afkomstig zijn uit de eerste wave van de dataverzameling (1999/2000).

Resultaten

Beschrijvende analyses

In tabel 1 en tabel 2 geven we voor 'de Nederlander van 18 jaar en ouder' een aantal beschrijvende statistieken betreffende de mate van toegang tot sociaal kapitaal via familie, vrienden en kennissen. Tabel 1 laat zien dat de respondenten in 2000 (wave 1) gemiddeld voor vijftien van de dertig beroepen hebben aangegeven iemand met een dergelijk beroep te kennen. Deze tabel laat tevens zien dat toegang tot de meeste van deze beroepen verkregen wordt via familieleden of kennissen, terwijl vrienden duidelijk minder vaak genoemd worden. Er zijn behoorlijke verschillen tussen de uiteenlopende beroepen in de mate waarin individuen iemand kennen met een dergelijk beroep. In tabel 1 is namelijk te zien dat driekwart van de respondenten bijvoorbeeld aangeeft een verpleegkundige te kennen, terwijl 46 procent een jurist kent en slechts 16 procent een vakbondsbestuurder. Daarnaast zijn er interessante verschillen wat betreft de sterkte van de relaties: toegang tot de meeste en/of meest uiteenlopende beroepen wordt zeker niet verkregen door relaties met kennissen, hoewel men dat wellicht wel zou verwachten omdat mensen vaak veel (zwakke) relaties hebben met kennissen. Uit ons onderzoek komt naar voren dat toegang tot de meeste en meest uiteenlopende posities wordt verkregen via banden met familieleden, die doorgaans sterker zijn dan relaties met kennissen. Dit is ook goed te zien in tabel 2: zowel de grootste omvang, als het grootste bereik, als de hoogste toegang vinden we voor de familierelaties en niet voor relaties met kennissen of vrienden. Tabel 2 laat tevens zien dat er een afname is in sociaal kapitaal tussen 2000 en 2007-2008 (vgl. Mollenhorst, Volker en Flap 2014). Zowel de omvang alsook het bereik en de hoogste toegang zijn in de loop van de tussenliggende zeven jaren afgenomen.

In het volgende gaan we eerst in op de determinanten voor de verdeling van sociaal kapitaal en daarna op de consequenties die de verdeling van sociaal kapitaal heeft voor inkomen, tevredenheid met de financiële situatie, het al dan niet hebben van een leidinggevende functie en subjectieve gezondheid.

Determinanten van sociaal kapitaal

In de volgende analyses hebben we *lagged*-regressiemodellen geschat. Hierbij wordt voor het schatten van een uitkomst y (sociaal kapitaal) op tijdstip t_2 in het model de waarde van deze variabele op tijdstip t_1 (dus sociaal kapitaal op tijd t_1) als predictor opgenomen. Op deze manier controleren we voor een samenhang tussen sociaal kapitaal en andere predictoren in het model: we willen bijvoorbeeld

Tabel 1 *Toegang tot sociaal kapitaal via familie, vrienden en kennissen; gemeten met de position generator (SSND1)*

Beroepen (ISCO-prestigescore)	Mate van toegang via verschillende typen relaties (in %)			Totaal (n)
	Via familie	Via vrienden	Via kennissen	
Jurist/advocaat (86)	16,4	11,4	18,7	46,5 (468)
Arts (84)	19,8	9,5	20,3	49,6 (500)
Beleidsmedewerker (82)	17,7	12,7	14,7	45,1 (454)
Ingenieur (76)	36,5	13,5	15,4	65,4 (659)
IT-medewerker (68)	28,0	18,3	20,1	66,4 (669)
Directeur van een bedrijf (67)	36,5	17,1	16,9	60,5 (609)
Manager (67)	34,2	18,0	13,5	65,5 (661)
Vakbondsbestuurder (66)	3,8	3,3	9,4	16,5 (167)
Wetenschapper (65)	19,3	12,0	10,7	42,0 (423)
Hogere ambtenaar (64)	23,2	11,4	18,5	53,1 (536)
Makelaar (64)	6,5	6,0	18,1	30,6 (308)
Mechanicus / technicus (63)	38,8	14,2	16,0	69,0 (694)
Leraar (62)	36,8	19,1	17,0	72,9 (734)
Politieagent (54)	11,5	8,4	22,1	42,0 (422)
Boekhouder/accountant (52)	25,2	14,0	23,5	62,8 (633)
Secretaresse (52)	28,0	17,4	21,6	67,1 (675)
Verzekeringsagent (52)	11,2	7,7	21,2	40,1 (404)
Boer (46)	24,6	8,4	17,1	50,0 (503)
Muzikant/kunstenaar/schrijver (45)	21,1	14,2	16,0	54,3 (547)
Verpleegkundige (44)	38,8	16,3	19,9	75,0 (751)
Machinist (44)	7,8	3,2	7,5	18,4 (185)
Kok (39)	16,3	11,1	18,0	45,5 (458)
Kapper (35)	13,2	9,5	25,4	48,3 (486)
Ploegbaas (27)	11,1	4,8	10,3	16,3 (741)
Vrachtwagenchauffeur (26)	20,9	8,5	20,8	49,7 (499)
Postbode (26)	7,2	4,7	15,9	26,8 (279)
Verkoper (22)	30,4	14,2	17,2	61,9 (622)
Schoonmaker (20)	11,3	5,2	18,1	34,6 (349)
Ongeschoolde arbeider (15)	15,8	6,6	15,4	37,8 (382)
Bouwwarbeider (15)	31,3	11,7	22,8	65,9 (663)

weten in hoeverre opleiding het ontstaan van sociaal kapitaal bevordert indien er constant wordt gehouden voor het sociaal kapitaal op een eerder moment. De *lagged* variabele staat in tabel 3 telkens als 'sociaal kapitaal op t1' weergegeven. Afhankelijk van het model is deze variabele dan een indicator voor de omvang van

Tabel 2 Toegang tot sociaal kapitaal in 2000 en 2007-2008 (SSND1 en SSND2; N=604, gemiddelde en standaarddeviatie)

Sociaal Kapitaal		Familie	Vrienden	Kennissen	Totaal	Statistiek
Omvang	T1	6,43 (3,80)	3,35 (3,25)	5,22 (4,43)	15,20 (5,60)	
	T2	5,27 (3,22)	2,50 (2,67)	3,70 (3,54)	11,21 (4,80)	$t=18,6$; df 603, $p < .000$
Hoogste toegang	T1	73,58 (12,79)	66,32 (15,60)	71,35 (15,94)	81,28 (8,02)	
	T2	70,83 (14,40)	66,29 (19,35)	69,20 (16,88)	78,51 (10,85)	$t=6,59$; df 600, $p < .000$
Bereik	T1	45,20 (19,15)	32,24 (22,55)	43,30 (22,93)	63,14 (11,21)	
	T2	41,72 (19,98)	27,99 (22,20)	32,20 (24,01)	58,12 (13,93)	$t=8,45$; df 600, $p < .000$

sociaal kapitaal op t1 (model 1); de hoogste toegang op t1 (model 2); of het bereik (model 3). Zoals verwacht is in alle modellen sociaal kapitaal op tijdstip t1 de beste voorspeller voor sociaal kapitaal op tijdstip t2.

Voor wat betreft de omvang van sociaal kapitaal, oftewel het aantal posities waartoe het individu toegang heeft, laat model 1 in tabel 3 zien dat mannen en oudere respondenten meer posities noemen en zo qua omvang meer sociaal kapitaal hebben. Het effect van leeftijd loopt echter niet door, maar buigt om. Daarnaast noemen mensen die niet in Nederland geboren zijn meer posities. Verrassend is ook dat in minder stedelijke gebieden juist meer posities worden genoemd dan in dichtbevolkte gebieden. Tevens zijn gehuwden of samenwonenden wat rijker in deze vorm van sociaal kapitaal. Tot slot zien we dat verenigingslidmaatschap een duidelijk positief effect heeft op de hoeveelheid sociaal kapitaal van een individu.

Model 2 in tabel 3 laat zien dat opleidingsniveau (op t1) een sterk en positief effect heeft op de hoogste toegang (op t2). Leeftijd heeft wederom een niet-lineair verband met sociaal kapitaal. Daarnaast vinden we een effect van het beroepsprestige van de vader (op het moment dat de respondent 13 jaar oud was). In model 3 zien we een duidelijk effect van geslacht op het bereik van sociaal kapitaal: mannen hebben een groter bereik, dat wil zeggen dat ze in vergelijking met vrouwen meer contact hebben met zowel hogere als lagere posities. Opleidingsniveau heeft in dit model een vrij zwak, maar positief effect. Verenigingslidmaatschap speelt voor het bereik een rol en in tegenstelling tot het model 2 is hier ook een (zwak) positief effect van het samen leven met een partner.

Opbrengsten van sociaal kapitaal

Voor het antwoord op de vraag naar de opbrengsten of gevolgen van verschillen in sociaal kapitaal in termen van sociaaleconomische ongelijkheid (inkomen en leidinggevende positie) en ongelijkheid op het gebied van welzijn (tevredenheid met financiële situatie en subjectieve gezondheid) hebben we opnieuw *lagged*-regressiemodellen geschat. Zoals verwacht blijkt ook hier telkens dat de *lagged*

Tabel 3 *Determinanten voor de verdeling van sociaal kapitaal (OLS regressie; bron: SSND1 en 2; gestandaardiseerde coëfficiënten)*

	Model 1: Omvang op t2	Model 2: Hoogste toegang op t2	Model 3: Bereik op t2
	Beta	Beta	Beta
Geslacht (1=man)	0,068+	0,008	0,121**
Leeftijd	0,640*	0,614*	0,549+
Leeftijd gekwadeerd	-0,837*	-0,628*	-0,709*
Geboren in Nederland	-0,093**	-0,055	-0,057
Beroepsprestige vader	0,009	0,090*	0,026
Stedelijkheid (ref = < 1000 adr./km ²)			
1000-1500 adr./km ²	-0,110***	-0,041	-0,041
> 1500 adr./km ²	-0,110***	-0,002	-0,057
Opleidingsniveau	0,010	0,211***	0,076+
Gehuwd/samenwonend	0,064+	0,045	0,074+
Lid van vereniging	0,119***	0,041	0,093*
Sociaal kapitaal ^a op t1	0,449***	0,359***	0,311***
Constante (se)	2,013 (2,995)	13,577 (8,173)	18,090 (10,064)
R2 (adjusted)	0,310	0,241	0,164

+ p < .10; * p < .05; ** p < .01; ***p < .001

Noot: a) Sociaal kapitaal is in model 1 omvang, in model 2 de hoogste toegang en in model 3 het bereik op t1.

variabele de beste voorspeller is voor de waarde van de betreffende afhankelijke variabele.

In tabel 4 kijken we eerst naar de effecten van sociaal kapitaal op de hoogte van het inkomen en op het hebben van een leidinggevende positie. Hier zien we dat vooral de hoogste toegang een effect heeft op de hoogte van het inkomen. Verder hebben mannen en relatief jonge mensen (de gemiddelde leeftijd van de steekproef in 2008 ligt rond 46 jaar) ook meer kans op een hoger inkomen.

Voor het hebben van een leidinggevende positie vinden we een zwak positief effect van het aantal beroepen dat iemand noemt; oftewel de omvang van sociaal kapitaal. Hoogste toegang en bereik hebben geen effect. Wederom heeft sekse een duidelijk effect: mannen hebben een grotere kans op een leidinggevende functie (gecontroleerd voor het hebben van een leidinggevende functie op tijdstip t1). Leeftijd werkt hier anders dan bij inkomen: we zien een zwak, maar positief verband tussen leeftijd en de kans op een leidinggevende functie. Let wel, de afhankelijke variabele in het model voor leidinggeven is dichotoom.

Tabel 4 *Opbrengsten van sociaal kapitaal: hoogte van inkomen en het hebben van een leidinggevende positie – ruim zeven jaar na eerste meeting (gestandaardiseerde coëfficiënten)*

	Inkomen (Beta)			Leidinggevende positie (Exp B)		
	M1	M2	M3	M4	M5	M6
Lagged variabele ^a	0,572***	0,530***	0,569***	3,478***	3,588***	3,611***
Geslacht (1 = man)	0,178***	0,138***	0,178***	2,505***	2,535***	2,507***
Leeftijd	-0,069+**	-0,078*	-0,068*	0,980+	0,981+	0,981+
Leeftijd ²	--	--	--	1,002	1,002	1,002
Geboren in NL	-0,041	-0,035	-0,040	1,256	1,222	1,214
Opleiding	0,171***	0,133***	0,169***	1,029	1,028	1,035
Sociaal kapitaal op t1: M1 en M4: Omvang	-0,016			1,027+		
M2 en M5: hoogste toegang	0,232***			1,007		
M3 en M6: bereik				0,014		
Constante (se)	2,872 (0,881)***	-2,005 (0,944)*	2,405 (1,105)*	-0,186 (0,765)	-0,308 (1,455)	0,215 (0,972)
R ² (adjusted)/Nagelkerke	0,500	0,547	0,500	0,201	0,196	0,169

+ p < .10; * p < .05; ** p < .01; *** p < .001

Noot: a) Lagged variabele is de afhankelijke variabele gemeten op t1.

Tabel 5 geeft de resultaten weer van soortgelijke analyses, maar dan met subjectieve gezondheid en tevredenheid met de financiële situatie als afhankelijke variabelen. We zien dat subjectieve gezondheid (zwak) negatief samenhangt met de omvang van sociaal kapitaal en ook met het bereik. Dit is tegen onze verwachting in. Een licht positief effect vinden we daarentegen voor de hoogste toegang tot sociaal kapitaal. Daarnaast vinden we, niet onverwacht, een negatief effect van leeftijd: jongeren zijn gezonder dan ouderen. Het betreft hier geen lineair, maar een kromlijng verband. Opleidingsniveau heeft een zwak positief effect. Geslacht heeft in deze analyses geen effect: subjectieve gezondheid verschilt dus niet tussen mannen en vrouwen.

Wat betreft de tevredenheid met de financiële situatie zien we negatieve coëfficiënten voor alle drie indicatoren voor sociaal kapitaal, waarbij deze voor hoogste toegang en bereik ook significant zijn. Geslacht heeft ook hier geen effect en ook of iemand al dan niet in Nederland is geboren maakt geen verschil in deze analyse. Tevredenheid met de financiële situatie neemt daarentegen wel toe met leeftijd en opleidingsniveau.

In tabel 6 geven we een samenvatting van de bevindingen.

Tabel 5 *Opbrengsten van sociaal kapitaal: Subjectieve gezondheid en tevredenheid met financiële situatie – ruim zeven jaar na eerste meeting*

	Gezondheid (Beta)			Tevredenheid (Beta)		
	M1	M2	M3	M4	M5	M6
Lagged variabele ^a	0,223***	0,212***	0,221***	0,283***	0,276***	0,279***
Geslacht (1 = man)	0,050	0,025	0,043	-0,055	-0,034	-0,029
Leeftijd	-0,865**	-0,881***	-0,893***	0,146***	0,145***	0,154***
Leeftijd ²	0,799*	0,807*	0,825*	-- ^b	--	--
Geboren in NL	0,095*	0,096*	0,094**	0,062	0,063	0,062
Opleiding	0,088*	0,061+	0,084*	0,127**	0,140***	0,128**
Sociaal kapitaal op t1: M1 en M4: Omvang	-0,072+			-0,058		
M2 en M5: hoogste toegang	0,077+			-0,064+		
M3 en M6: bereik				-0,078*		
Constante (se)	6,857 (0,728)***	6,400 (0,749)***	7,228 (0,771)***	3,273 (0,368)***	3,877 (0,648)***	3,547 (0,456)***
R2 (adjusted)	0,080	0,080	0,080	0,123	0,123	0,124

+ p < .10; * p < .05; ** p < .01; *** p < .001

Noten: a) Lagged variabele is de afhankelijke variabele gemeten op t1.

b) leeftijd² voegde niets toe aan het model

Tabel 6 *Samenvatting van de bevindingen*

Predictor	Verdeling van sociaal kapitaal Opbrengsten van sociaal kapitaal						
	Afhankelijke variabele						
	omvang	hoogste toegang	bereik	in- men	leiding geven	tevreden- heid financ. situatie	subjec- tieve gezond- heid
Geslacht (1=man)	+		+	+	+		
Leeftijd	+	+	+	-	+	+	-
- kromlijng	-	-	-				+
Opleiding		+	+			+	+
In NL geboren	-						+
Prestige vaders beroep		+					
Stedelijkheid	-						
Lid van vereniging	+		+				
Sociaal kapitaal:							
Omvang					+		-
Hoogste toegang				+		-	+
Bereik						-	-

Noot: Alle significante effecten zijn vermeld, waarbij geldt: $p < .10$.; + = positief verband; - = negatief verband.

Conclusie

Voor deze studie stelden we ons ten doel onderzoek naar de determinanten voor de verdeling van sociaal kapitaal en onderzoek naar de opbrengsten van sociaal kapitaal te integreren. Op die manier kunnen we meer zicht krijgen op een antwoord op de vraag of sociale ongelijkheid als gevolg van de (on)gelijke verdeling van sociaal kapitaal al dan niet accumuleert en daarmee sociale ongelijkheid mogelijk versterkt. De bevindingen in deze studie brengen ons tot een aantal conclusies.

In Nederland geven familiebanden de meeste en beste toegang tot sociaal kapitaal. Dat betreft de omvang van sociaal kapitaal (aantal genoemde posities), het bereik (toegang tot de meest uiteenlopende beroepen) en de hoogte van het prestige dat men via netwerken kan bereiken. Met betrekking tot de determinanten voor de verdeling van sociaal kapitaal laten we zien dat zowel menselijk kapitaal (opleiding) als sociaaleconomische achtergrond een positieve invloed hebben op sociaal kapitaal in de vorm van toegang tot posities met een hoge sociale status. Dat beroepsprestige van de vader ertoe doet voor het sociaal kapitaal van de zoon of dochter betekent dat de vragen die we hebben behandeld ook ten dele kunnen worden gezien als vragen naar sociale mobiliteit. Sociaal kapitaal wordt doorgegeven van generatie op generatie; er zijn dus intergenerationele mobiliteitseffecten van sociaal kapitaal. Dit effect is echter beperkt: we vinden alleen een effect van het beroepsprestige van de vader op de hoogste toegang, maar geen verband met het aantal genoemde beroepen en het bereik. Daarnaast hebben het wonen in een minder stedelijk gebied en verenigingslidmaatschap een positieve invloed op de onderzochte indicatoren voor sociaal kapitaal: lidmaatschap heeft een gunstig effect op het bereik en de omvang van sociaal kapitaal, terwijl in minder stedelijke gebieden de omvang van sociaal kapitaal qua toegang tot verschillende beroepen groter is.

Met betrekking tot de opbrengsten van sociaal kapitaal laten we zien dat het hebben van een leidinggevende positie en een hoger inkomen positief beïnvloed worden door de hoeveelheid sociaal kapitaal. De effecten van de omvang van sociaal kapitaal op het hebben van een leidinggevende positie zijn echter zeer klein. Het effect van sociaal kapitaal (gemeten als de hoogste toegang) op inkomen is duidelijker. Tegen onze verwachting in vinden we een negatieve invloed van sociaal kapitaal op zowel de tevredenheid met de financiële situatie als op de waardering van de eigen gezondheid (bij twee van de drie indicatoren voor sociaal kapitaal). Alleen sociaal kapitaal gemeten als hoogste toegang heeft een positieve invloed op subjectieve gezondheid.

De meeste van onze bevindingen zijn rechtstreeks te interpreteren vanuit de sociaal-kapitaaltheorie. Het opleidingsniveau van een individu en haar of zijn sociaaleconomische achtergrond zijn hulpbronnen van het betreffende individu, die haar of hem tot een interessante interactiepartner maken. Lidmaatschap van vereni-

gingen en het wonen in een landelijke omgeving op hun beurt vergroten de kansen voor ontmoetingen met qua beroep andere personen. Een hogere leeftijd indiceert in eerste instantie wellicht een toename in werkervaring en andere vormen van menselijk kapitaal, terwijl dit op latere leeftijd een kortere *shadow of the future* met zich meebrengt.

Het is moeilijker te begrijpen waarom het hebben van meer sociaal kapitaal niet leidt tot tevredenheid met de persoonlijke financiële situatie en waarom het eveneens niet leidt tot een positiever gewaardeerde gezondheid – deze verbanden zijn zelfs negatief. Deze bevindingen verdienen meer aandacht in toekomstige studies. Mogelijk is dit een gevolg van sociale vergelijkingsprocessen: individuen die voornamelijk omringd zijn door anderen die het even goed of zelfs beter hebben dan zijzelf, waarden hun eigen situatie mogelijk als minder positief. Voor het al dan niet in Nederland geboren zijn vinden we geen consistente effecten, terwijl uit verschillende studies naar voren is gekomen dat etnische minderheden gemiddeld gezien over minder sociale hulpbronnen en relaties beschikken (zie bijv. Volker, Pinkster en Flap 2008). Onze analyses geven zelfs aan dat mensen die niet in Nederland geboren zijn meer posities noemen en dus qua omvang over meer sociaal kapitaal beschikken. Deze bevinding sluit aan bij het onderzoeksresultaat van Van Tubergen en Volker (2015), die eveneens in een ander onderzoek constateerden dat mensen met een buitenlandse achtergrond gemiddeld meer posities noemen.

Samenvattend: we laten zien dat sociaal kapitaal bestaande ongelijkheden niet afzwakt maar eerder versterkt. Er is een zwakke invloed van sociaaleconomische achtergrond op de verdeling van sociaal kapitaal. Een grotere invloed gaat hierbij uit van individuele kenmerken als opleidingsniveau, geslacht, leeftijd en verenigingslidmaatschap. Gecombineerd met de in deze studie gevonden invloed van sociaal kapitaal op sociaaleconomische positie (inkomen en leidinggeven) en welzijn (tevredenheid en gezondheid) stellen we daarom vast dat de effecten van sociaal kapitaal meer intragenerationeel zijn dan intergenerationeel.

Discussie en nieuwe vragen

Het onderzoek naar sociaal kapitaal lijkt een nieuwe fase te zijn ingegaan. Door het groeiende aantal studies en de toename van omvangrijke landenvergelijkende onderzoeksprogramma's wordt het steeds beter mogelijk de mate van sociaal kapitaal van individuen in verschillende landen met elkaar te vergelijken. Deze studies concentreren zich met name op Europa, vermoedelijk omdat Europa een interessante institutionele en culturele variatie kent tussen de verschillende landen. Er zijn echter nog geen studies die de toegang tot of het gebruik van sociaal kapitaal in verschillende landen naast elkaar leggen.

Internationale verschillen in sociaal kapitaal van individuen zijn mogelijk een gevolg van institutionele verschillen tussen de betreffende landen. Zo doet volgens de zogenoemde *crowding-out*-hypothese een uitgebreide welvaartsstaat de waarde van het sociaal kapitaal in persoonlijke netwerken afnemen of zelfs tenietgaan. Hiertegenover staat de hypothese ten aanzien van sociaaleconomische

zekerheid: welvaartsstaten en economische welstand maken het mogelijk dat burgers zonder tijdsdruk in vrijwillige organisaties kunnen participeren en een gevoel van verbondenheid verwerven. Scheepers, Te Grotenhuis en Gelissen (2002) vinden een bevestiging van de crowding-out-hypothese, terwijl Van der Meer, Scheepers en Te Grotenhuis (2008) deze weerleggen.

Een vergelijkende studie laat zien dat er grotere gebieden van verschillende naburige landen zijn die soortgelijke netwerkpatronen vertonen (zie Meulemann 2008). Dit suggereert dat er culturele oorzaken aan deze patronen ten grondslag liggen. Höllinger en Haller (1990) en Immerfall (1997) laten zien dat individuen in drie Midden-Europese landen (West-Duitsland, Oostenrijk en Hongarije) gemiddeld minder vrienden hebben dan individuen in andere westerse landen. Naast verschillen in netwerkomvang bestaan er ook duidelijke verschillen in sociale compositie van netwerken in de verschillende landen. Inwoners van Midden- en Zuid-Europese landen hebben meer familieleden in hun netwerk dan inwoners van Noord-Europese landen. Ook doen individuen in Midden-Europa vaker een beroep op dezelfde mensen voor verschillende soorten hulp of ondersteuning (Höllinger en Haller 1990; Immerfall 1997).

Welk soort relaties geeft beter toegang tot sociaal kapitaal: familierelaties, vrienden of kennissen? Uit ons onderzoek in Nederland blijkt dat familiebanden de meeste en beste toegang geven tot sociaal kapitaal. In Zweden blijken kennissen de beste toegang te geven en in de Verenigde Staten zijn het vrienden: Lin en Dumin (1986) vonden bij de introductie van de *position generator* dat vrienden een betere toegang geven tot sociaal kapitaal dan kennissen, en dat familie zelfs de slechtste toegang biedt. Niet alleen gaven vrienden toegang tot meer beroepen, ze hadden ook het hoogste bereik. Behtoui (2007: 395) laat in zijn onderzoek in Malmö zien dat kennissen de beste toegang bieden tot sociaal kapitaal, zowel wat betreft het aantal genoemde beroepen, het hoogst bereikbare beroep, het grootste bereik aan beroepen, alsook het hoogste gemiddelde beroepsprestige dat bereikt wordt. Familie geeft in alle opzichten de slechtste toegang. Migranten hebben in zijn studie al helemaal een slechte toegang tot sociaal kapitaal via familieleden. Met deze derde dimensie van sociaal kapitaal, de sterkte van relaties, gebeurt in bestaande onderzoeken tot dusverre weinig, terwijl de informatie over sterkte vaak wel beschikbaar is. In veel studies die de *position generator* gebruiken, staat het zoeken en vinden van een baan centraal. Het verstrekken van informatie over banen is, hoewel potentieel belangrijk, geen grote dienst. Sterke relaties zijn daarom niet noodzakelijk. Hulp voor meer serieuze zaken vereist wel een grote(re) bereidheid van anderen (zie ook Van Tubergen en Volker 2015: 534).

Een nog vrijwel geheel openstaande vraag is die naar de verhouding tussen sociaal kapitaal van individuen en sociaal kapitaal op collectief of gemeenschapsniveau. In de laatste jaren is met name in de economie en politicologie, onafhankelijk van het eerdere idee van sociaal kapitaal van individuen, een andere opvatting van sociaal kapitaal ontstaan als zijnde een dicht netwerk binnen een groep of gemeenschap dat zorgt voor onderling vertrouwen (zie Putnam 1993, 2000). Dit perspectief richt zich op collectieve actie en collectieve goederen die dankzij het onderling vertrouwen mogelijk zijn. Individen hebben toegang tot deze collectieve goederen binnen een specifieke groep dankzij hun aanwezigheid binnen of

lidmaatschap van die groep. Er zijn nauwelijks specifieke relaties nodig om van de opbrengsten van dit type sociaal kapitaal te kunnen genieten. Zo kan iemand zonder dat zij of hij zelf persoonlijke relaties onderhoudt met de burens toch profiteren van buurtgenoten die letten op wat er gebeurt of misgaat op straat, met de huizen in de buurt bij afwezigheid van de bewoners, of met de kinderen die op straat spelen of rondhangen (Putnam 2007). Wij stellen dat de twee benaderingen van sociaal kapitaal, op individueel en op collectief niveau, elkaar geenszins tegenspreken, maar complementair zijn. Zo is het bijvoorbeeld mogelijk om een netwerkinterpretatie van sociaal kapitaal toe te passen op collectief niveau. Wel verschillen de twee benaderingen van elkaar in de zin dat voor de werkzaamheid van collectief sociaal kapitaal investeringen van individuen niet altijd noodzakelijk zijn om te kunnen profiteren van de collectieve goederen in de groep (Putnam 2007).

Op het snijvlak van beide onderzoeksterreinen, dat van individueel sociaal kapitaal en dat van collectief sociaal kapitaal, liggen interessante vragen voor toekomstig onderzoek. Zijn individueel sociaal kapitaal en collectief sociaal kapitaal substituten voor elkaar? Of accumuleren ze? Zijn ze afhankelijk van elkaar? Produceren buurten met vitale persoonlijke netwerken bijvoorbeeld ook krachtig collectief sociaal kapitaal? Hoeveel zogenoemde 'meelifters' kan een buurt verdragen voordat een buurt geen gemeenschap meer is? Zo blijkt bijvoorbeeld uit onderzoek van Mohnen et al. (2015) dat sociaal kapitaal op individueel en collectief niveau beide onafhankelijk een gunstig effect hebben op de gezondheid van inwoners van de buurt. Ook hebben individuen met weinig relaties met familie en vrienden toch een goede gezondheid indien ze wonen in een buurt met veel collectief sociaal kapitaal (Mohnen et al. 2015).

Tot slot

Samenvattend laat onze bijdrage zien dat opleidingsniveau, sociaaleconomische achtergrond, geslacht en leeftijd een positieve invloed hebben op de verdeling van individueel sociaal kapitaal, oftewel het hebben van meer toegang tot mensen met specifieke, potentieel relevante hulpbronnen. Daar komt bij dat mensen die in landelijke gebieden wonen en mensen die lid zijn van een vereniging gemiddeld over meer sociaal kapitaal beschikken. Wat betreft de opbrengsten van sociaal kapitaal laten we zien dat – met een tussenliggende periode van ruim zeven jaar tussen de metingen – sociaal kapitaal een positief effect heeft op aan arbeid gerelateerde uitkomsten. De opbrengsten of gevolgen van sociaal kapitaal voor tevredenheid met de financiële situatie en voor subjectieve gezondheid zijn echter negatief. Vergelijkingsprocessen zijn hiervoor een mogelijke verklaring. Toekomstig onderzoek zou meer in moeten gaan op de psychologische mechanismen bij effecten van sociaal kapitaal.

Is er sprake van reproductie van sociale ongelijkheid als gevolg van de verdeling en opbrengsten van sociaal kapitaal? Kortom, versterkt sociaal kapitaal bestaande scheidslijnen tussen sociale groepen? Eerder onderzoek gaf al aanwijzingen dat sociaal kapitaal samengaat met sociale segregatie (zie bijv. Flap 1991) en dat er verschillen bestaan tussen de netwerken van hoog- en laagopgeleiden (zie bijv. Volker, Andriessen en Posthumus 2013). Wij laten in deze bijdrage zien dat er

reproductie is van ongelijkheid, bijvoorbeeld doordat kinderen van welgestelde ouders iets beter sociaal kapitaal hebben en mede daardoor (later) wellicht een hoger inkomen hebben. We hebben niet vast kunnen stellen dat sociaal kapitaal een slechtere startpositie compenseert: bestaande ongelijkheden worden hierdoor dus niet afgezwakt. Eerder zien we een mattheuseffect: zij die al hoger op de maatschappelijke ladder staan, zijn bevoordeeld met meer hupbronnen in hun netwerk. In die zin verstevigt sociaal kapitaal bestaande scheidingslijnen tussen verschillende groepen in samenlevingen.

Literatuur

- Behtoui, A. (2007) The distribution and return of social capital: Evidence from Sweden. *European Societies*, 9: 383-407.
- Berkman, L.F. en L. Syme (1979) Social Networks: Host resistance and mortality: a nine-year follow up study of Alameda County residents. *American Journal of Epidemiology*, 109: 186-204.
- Bourdieu, P. (1981) Le capital social. *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 31: 2-3.
- Chen, C.J. (2009) The distribution and return of social capital in Taiwan In: R.M. Hsung, N. Lin en R. Breiger (red.) *Contexts of social capital. Social networks in markets, communities, and families*. New York: Routledge, 193-215.
- Coleman, J.S. (1988) Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94: 95-121.
- Coleman, J.S. (1990) *Foundations of social theory*. Cambridge: Harvard University Press.
- Cross, J.L.M. en N. Lin (2008) Access to social capital and status attainment in the United States: Racial/ethnic and gender differences. In: N. Lin en B.H. Erickson (red.) *Social Capital. An International Research Program*. Oxford: Oxford University Press, 364-379.
- DiMaggio, P. en H. Louch (1998) Socially embedded consumer transactions: For what kinds of purchases do people most often use networks? *American Sociological Review*, 63: 619-637.
- Erickson, B.H. (2008) Why some occupations are better known than others. In: N. Lin en B.H. Erickson (red.) *Social Capital. An International Research Program*. Oxford: Oxford University Press, 331-341.
- Feld, S. (1984). The structured use of personal networks. *Social Forces*, 62: 640-652.
- Flap, H. (1991) Social capital in the reproduction of social inequality. A review. *Comparative Sociology of Family, Health and Education*, 20: 179-202.
- Flap, H. en B. Volker (2004) *Creation and returns of social capital: A New research program*. London: Routledge.
- Flap, H. en B. Volker (2013) Social capital. In: R. Wittek, T.A.B. Snijders en V. Nee (red.) *The handbook of rational choice social research*. Redwood City: Stanford University Press, 220-251.
- Gaag, M. van der (2005) *Measurement of individual social capital*. Amsterdam: Thela Thesis.
- Gaag, M. van der, T.A.B. Snijders en H. Flap (2008) Position generator measures and their relationship to other social capital measures. In: N. Lin en B.H. Erickson (red.) *Social capital. An international research program*. Oxford: Oxford University Press, 27-48. [
- Ganzeboom, H.B.G. en D.J. Treiman (1996) Internationally comparable measures of occupational status for the 1988 International Standard Classification of Occupations. *Social Science Research*, 25: 201-239.

- Graaf, N.D. de en H.D. Flap (1988) With a little help from my friends. *Social Forces*, 67: 452-472.
- Höllinger, F. en M. Haller (1990) Kinship and social networks in modern societies: a cross-cultural comparison among seven nations. *European Sociological Review*, 6: 103-124.
- Immerfall, S. (1997) Soziale Integration in den westeuropäischen Gesellschaften: Werte, Mitgliedschaften und Netzwerke. In: S. Hradil en S. Immerfall (red.) *Die westeuropäischen Gesellschaften im Vergleich*. Opladen: Leske und Budrich, 139-173.
- Lakatos, I. (1970) Falsification and the methodology of scientific research programmes. In: I. Lakatos en A. Musgrave (red.) *Criticism and the growth of sciences*. London: Cambridge University Press, 91-196.
- Lin, N. en M. Dumin (1986) Access to occupations through social ties. *Social Networks*, 8: 365-385.
- Lin, N., W.M. Ensel en J.C. Vaughn (1981) Social resources and strength of ties: Structural factors in occupational status attainment. *American Sociological Review*, 46: 393-405.
- Lin, N., Y.C. Fu en R.M. Hsung (2001) The position generator: Measurement techniques for social capital. In: N. Lin, K.S. Cook en R.S. Burt (red.) *Social capital: Theory and research*. New York: Aldine de Gruyter, 57-84.
- Lin, N., D. Ao en L. Song (2009) Production and returns of social capital: Evidence from urban China. In: R.M. Hsung, N. Lin, en R. Breiger (red.) *Contexts of social capital. Social networks in communities, markets and families*. London: Routledge, 163-192.
- Lin, N., J.C. Vaughn en W.M. Ensel (1981) Social resources and occupational status attainment. *Social Forces*, 59: 1163-1181.
- Marsden, P.V. (1987) Core discussion networks of Americans. *American Sociological Review*, 52: 122-131.
- Marsden, P.V. (1990) Network diversity, substructures, and opportunities for contact. In: C. Calhoun, M.W. Meyer en W.R. Scott (red.) *Structures of power and constraint. Papers in honor of Peter M. Blau*. Cambridge: Cambridge University Press, 397-410.
- McDonald, S. en C.A. Mair (2010) Social capital across the life course: Age and gender patterns of occupational networks. *Sociological Forum*, 25: 335-359.
- McPherson, M. en L. Smith-Lovin (1987) Homophily in voluntary organizations: Status distance and the composition of face-to-face groups. *American Sociological Review*, 52: 370-379.
- Meer, T. van der, P. Scheepers en M. te Grotenhuis (2008) Does the state affect the informal connections between its citizens? New institutionalist explanations of social participation in everyday life. In: H. Meulemann (red.) *Social Capital in Europe: Similarity of Countries and Diversity of People? Multi-level Analyses of the European Social Survey 2002*. Leiden: Brill, 41-72.
- Meulemann, H. (2008) *Social Capital in Europe: Similarity of Countries and Diversity of People? Multi-level Analyses of the European Social Survey 2002*. Leiden: Brill.
- Moerbeek, H. en H. Flap (2008) Social resources and their effect on occupational attainment through the life course. In: N. Lin en B.H. Erickson (red.) *Social capital. An international research program*. Oxford: Oxford University Press, pp 133-156.
- Mohnen, S.M., B. Volker, H. Flap, S. Subramanian en P. Groenewegen (2015) The influence of social capital on individual health: Is it the neighborhood or the network? *Social Indicators Research*, 121: 195-214.
- Mollenhorst, G., B. Volker en H. Flap (2008a) Social contexts and core discussion networks: Using a choice-constraint approach to study similarity in intimate relationships. *Social Forces*, 86: 937-966.

- Mollenhorst, G., B. Volker en H. Flap (2008b) Social contexts and personal relationships: The effect of meeting opportunities on similarity for personal relationships of different strength. *Social Networks*, 30: 60-68.
- Mollenhorst, G., B. Volker en H. Flap (2014) Changes in personal relationships: How social contexts affect the emergence and discontinuation of relationships. *Social Networks*, 37: 65-80.
- Poel, M. van der (1993) *Personal Networks. A Rational-Choice Explanation of their Size and Composition*. Lisse: Swets and Zeitlinger.
- Putnam, R.D. (1993) *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R.D. (2000) *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Putnam, R.D. (2007) E Pluribus Unum. Diversity and community in the twenty-first century. The 2006 Johan Skytte Prize Lecture. *Scandinavian Political Studies*, 30: 137-174.
- Röper, A., B. Volker en H. Flap (2009) Social networks and getting a home: Do contacts matter? *Social Networks*, 31: 40-51.
- Rusbult, C.E. en J.M. Martz (1995) Remaining in an abusive relationship: An investment model analysis of non-voluntary dependence. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 21: 558-571.
- Scheepers, P., M. te Grotenhuis en J. Gelissen (2002) Welfare states and dimensions of social capital. Cross-national comparisons in European countries. *European Societies*, 4: 185-207.
- Tubergen, F. van en B. Volker (2015) Inequality in access to social capital in the Netherlands. *Sociology*, 49: 521-538.
- Volker, B., F. Pinkster en H. Flap (2008) Inequality in social capital? Differences in networks and social capital between ethnic minorities and the Dutch in the Netherlands. In: F. Kalter (red.) Special Issue of *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 325-350.
- Volker, B., I. Andriessen en H. Posthumus (2014) Gesloten werelden? Sociale contacten tussen lager- en hogeropgeleiden. In: M. Bovens, P. Dekker en W. Tiemeijer (red.) *Gescheiden werelden? Een verkenning van sociaal-culturele tegenstellingen in Nederland*. Den Haag: SCP/WRR, 217-233.